ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MARCO DARMON της 14ης Ιουλίου 1994 *

1. Με διάταξη της 1ης Μαρτίου 1993, το House of Lords ζητεί από το Δικαστήριο την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις [1] (στο εξής: Σύμβαση), με αφορμή το λεπτό πρόβλημα του προσδιορισμού του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός προκειμένου περί δυσφημίσεωςδιά του τύπου.

2. Τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης, επί των οποίων δεν είναι αναγκαίο να καθυστερήσω για πολύ, μπορούν να συνοψισθούν ως εξής. Η Shevill, κάτοικος Μεγάλης Βρετανίας, καθώς και τρεις εταιρίες εδρεύουσες σε διάφορα συμβαλλόμενα κράτη φρονούν ότι έχουν δυσφημιστεί από άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «France-Soir» και που υπαινίχθηκε τη συμμετοχή τους σε δίκτυο εμπορίας ναρκωτικών. Στις 17 Οκτωβρίου 1989, άσκησαν ενώπιον του High Court of England and Wales αγωγή κατά της εταιρίας Presse Alliance SA, εκδότριας της «France-Soir», με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για την ηθική βλάβη που υπέστησαν λόγω της κυκλοφορίας του δημοσιεύματος τόσο εντός της Γαλλίας και άλλων κρατών, όσο και εντός της Αγγλίας και της Ουαλλίας. Οι ενάγουσες δεν παραιτήθηκαν της αγωγής τους, παρόλον ότι σε μεταγενέστερο φύλλο δημοσιεύθηκε «διευκρίνιση» προοριζόμενη να αποκαταστήσει την τρωθείσα υπόληψή τους. Η Presse Alliance SA αμφισβήτησε τη διεθνή δικαιοδοσία του δικάζοντος δικαστηρίου επικαλούμενη την έλλειψη ζημιογόνου γεγονότος. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, οι ενάγουσες της κύριας δίκης περιόρισαν το αίτημα της αγωγής τους στην επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως μόνον για την ηθική βλάβη που υπέστησαν λόγω της κυκλοφορίας του δημοσιεύματος εντός της Αγγλίας και της Ουαλλίας.

3. Κατόπιν απορρίψεως της ενστάσεως ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας στον πρώτο και στον δεύτερο βαθμό, το House of Lords, στο οποίο εκκρεμεί «appeal», έκρινε αναγκαίο να ζητήσει από το Δικαστήριο την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.

4. Πριν εξεταστούν τα προδικαστικά ερωτήματα, πρέπει να εξακριβωθεί αν αγωγή έχουσα ως αντικείμενο τη χρηματική ικανοποίηση για την τρωθείσα υπόληψη και/ή τιμή ενός προσώπου λόγω δημοσιεύσεως άρθρου σε εφημερίδα αφορά ενοχή εξ αδικοπραξίας υπό την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3.

5. Ας υπενθυμίσω ότι η διάταξη αυτή, κατά παρέκκλιση του κανόνα αρχής του άρθρου 2 της Συμβάσεως το οποίο απονέμει διεθνή δικαιοδοσία στα δικαστήρια του κράτους κατοικίας του εναγομένου, προβλέ-

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

1 — Όπως τροποποιήθηκε από τη Σύμβαση Προσχωρήσεως της 25ης Οκτωβρίου 1982 (ΕΕ 1982, L 388, σ. 1).

πει, διαζευκτικώς, «ως προς ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας» ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ του «δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός».

6. Με αξιοσημείωτη εξαίρεση την απόφαση Tessili Italiana Como [2], με την οποία το Δικαστήριο εκτίμησε ότι ο «τόπος όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή» υπό την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, πρέπει να προσδιορίζεται με αναφορά στην εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία επί της υποχρεώσεως που αποτελεί τη βάση του αιτήματος της αγωγής, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι έννοιες που περιέχονται στη Σύμβαση πρέπει, κατά κανόνα, να ερμηνεύονται αυτοτελώς.

7. Με την απόφαση Καλφέλης [3], το Δικαστήριο όρισε την έννοια «των ενοχών εξ αδικοπραξίας και οιονεί αδικαιοπραξίας» ως περιλαμβάνουσα:

«(...) κάθε απαίτηση με την οποία τίθεται ζήτημα ευθύνης του εναγομένου και δεν αφορά "διαφορές εκ συμβάσεως" υπό την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1» [4].

8. Παρόλον ότι η έννοια αυτή έχει πολύ ευρύ περιεχόμενο, το Δικαστήριο έκρινε αναγκαίο να περιορίσει το πεδίο εφαρμογής της στις αγωγές αποζημιώσεως, κατ' αποκλεισμόν των αγωγών που όπως η παυλιανή αγωγή του γαλλικού δικαίου δεν έχουν ως αντικείμενο:

«(...) να υποχρεωθεί ο οφειλέτης να αποκαταστήσει τη ζημία που προκάλεσε στον δανειστή του με την καταδολιευτική πράξη του, αλλά να εξαφανιστούν έναντι του δανειστή τα αποτελέσματα της εκποιητικής δικαιοπραξίας που συνήψε ο οφειλέτης του» [5].

9. Η αγωγή λόγω δυσφημίσεως, ως διώκουσα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών από παράνομη συμπεριφορά άλλου προσώπου, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 3. Σε τελική ανάλυση, αυτή είναι η κρατούσα άποψη στη θεωρία [6].

10. Εξάλλου, η δυσφήμιση αποτελεί το αντικείμενο πανηγυρικής απαγορεύσεως στην

2 — Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1976, 12/76 (Συλλογή τόμος 1976, σ. 533).

3 — Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 189/87 (Συλλογή 1988, σ. 5565).

4 — Σκέψη 17.

5 — Απόφαση της 26ης Μαρτίου 1992, C-261/90, Reichert II (Συλλογή 1992, σ. I-2149, σκέψη 19).

6 — Βλ., συναφώς, Gaudemet-Tallon, H.: *Les conventions de Bruxelles et de Lugano*, LGDJ, 1993, αριθ. 193· Droz, G.: *Compétence judiciaire et effets des jugements dans le marché commun*, Dalloz, 1972, αριθ. 77· Bourel, P.: «Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé», *Recueil des Cours, Académie de droit international de La Haye*, 1989, II, τόμος 214 της συλλογής, σ. 251 επ.· Kaye, P.: *Civil Jurisdiction and Enforcement of Foreign Judgments*, Professional Books, 1987, σ. 561· Lasok και Stone: *Conflict of Laws in the European Community*, Professional Books, 1987, σ. 232.

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το άρθρο 12 της οποίας ορίζει:

«Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία ή την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπολήψεώς του. Καθένας έχει το δικαίωμα να τον προστατεύουν οι νόμοι από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους.»

11. Παρόλον ότι η προστασία από «προσβολές αυτού του είδους» αποτελεί αναγνωρισμένη θεμελιώδη αρχή, υφίστανται αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των νομοθεσιών των συμβαλλομένων κρατών. Αναφέροντας μόνον τη γαλλική και την αγγλική νομοθεσία, σημειώνω ότι, ενώ η πρώτη απαιτεί πρόθεση προκλήσεως βλάβης προς σύσταση της αδικοπραξίας, η οποία εξαφανίζεται όταν αποδεικνύεται καλή πίστη, η δεύτερη θεωρεί ότι η παράβαση (αποκαλούμενη «libel») συντελείται όταν το έγγραφο θεωρείται από τους ενόρκους δυσφημιστικό, χωρίς ο παθών να πρέπει να αποδείξει το υποστατό της παρακληθείσας βλάβης και χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η καλή πίστη. Αντιθέτως, τα πράγματα αντιστρέφονται όσον αφορά την προσβολή της ιδιωτικής ζωής, η προστασία της οποίας στο γαλλικό δίκαιο είναι ιδιαιτέρως αποτελεσματική. Όπως έγραφε ο καθηγητής Badinter:

«(...) με την αναγνώριση του δικαιώματος προς σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, κάθε προσβολή καθίσταται αυτή καθαυτή κατα-

δικαστέα, χωρίς το θιγόμενο πρόσωπο να πρέπει να αποδείξει τη συγκεκριμένη βλάβη που έχει υποστεί» [7].

12. Η διαφορά αυτή όσον αφορά την προστασία του παθόντος, συνδυαζόμενη με την ποικιλία των δικαίων που μπορούν να έχουν εφαρμογή βάσει των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου, ποικιλία που οφείλεται στην αμφισβήτηση και, ενίοτε, στην εγκατάλειψη του παραδοσιακού κανόνα της lex loci delicti commissi, αποδεικνύει, όταν χρειαστεί, ότι η έριδα περί το αν τα δικαστήρια του ενός κράτους έχουν διεθνή δικαιοδοσία αντί των δικαστηρίων του άλλου κράτους δεν είναι ουδέτερη [8].

13. Πρέπει του λοιπού να αναλύσω τα επτά προδικαστικά ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο και που μπορούν να καταταγούν σε τρεις σχετικές μεταξύ τους κατηγορίες, δηλαδή στον προσδιορισμό του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός (ερώτημα 1), στην ενδεχόμενη οριοθέτηση της διεθνούς δικαιοδοσίας κάθε δικαστηρίου εντός της περιφερείας του οποίου επήλθε μια από τις ζημίες, στην περίπτωση που γίνει δεκτό ότι πλείονα δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία (ερώτημα 3), ενώ η τρίτη θα είναι αφιερωμένη στην έννοια της ζημίας, στις προϋποθέσεις αποδείξεως και στις συνέπειες που μπορούν να προκύψουν από το ότι πλείονα δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία (ερωτήματα 2, 4, 5, 6 και 7).

7 — «Le droit au respect de la vie privée», *Semaine juridique*, 1968, αριθ. 2136, σημείο 24. Βλ., επίσης, την απόφαση του cour d'appel de Paris της 27ης Φεβρουαρίου 1967 (Brigitte Bardot), η οποία ουδόλως αναφέρεται στην έννοια του πταίσματος (*Recueil Dalloz Sirey*, 1967, σ. 450).

8 — Βλ., συναφώς, τις παραδόσεις του καθηγητή Bourel, όπ.π., σ. 324 επ.

I — Προσδιορισμός του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός

14. Όπως γράφει η Gaudemet-Tallon:

«Η διατύπωση που χρησιμοποιεί το άρθρο 5, σημείο 3, προκαλεί ερμηνευτικές δυσχέρειες σε τρία είδη περιπτώσεων: όταν ο τόπος όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός είναι διαφορετικός από τον τόπο επελεύσεως της ζημίας, όταν ο ενάγων έχει υποστεί έμμεση ζημία και, τέλος, όταν είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ο τόπος επελεύσεως της ζημίας.» [9]

15. Η πρώτη από τις περιπτώσεις αυτές εξετάστηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση Mines de potasse d'Alsace [10], η δεύτερη με την απόφαση Dumez France και Tracoba [11] και η τρίτη είναι αυτή της παρούσας υποθέσεως [12].

16. Η υπόθεση που αποτέλεσε την αφορμή της αποφάσεως Mines de potasse d'Alsace αφορούσε διασυνοριακή μόλυνση επί ζημία ανθοκόμου κατοικούντος στις Κάτω Χώρες, υπεύθυνη για την οποία είχε θεωρηθεί επιχείρηση εδρεύουσα στη Γαλλία. Το ολλανδικό δικαστήριο, το οποίο επελήφθη της διαφοράς και ενώπιον του οποίου η επιχείρηση προέβαλε την ένσταση ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας, ρώτησε το Δικαστήριο αν «ως τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» έπρεπε να νοηθεί είτε ο τόπος όπου είχε επέλθει η ζημία είτε αυτός όπου είχε τελεσθεί η πράξη από την οποία απορρέει η ζημία.

17. Το Δικαστήριο, αφού ανέλυσε το έρεισμα των κατ' άρθρο 5 ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας, είπε ότι:

«η καθιέρωση αυτής της ευχέρειας επιλογής στηρίχτηκε στη σκέψη ότι σε σαφώς καθορισμένες περιπτώσεις υπάρχει ιδιαίτερα στενός σύνδεσμος μεταξύ της διαφοράς και του δικαστηρίου που μπορεί να κληθεί να επιληφθεί αυτής, τούτο δε χάριν της αποτελεσματικής εκδικάσεώς της» [13].

18. Συνεπώς, το Δικαστήριο, χωρίς να λάβει ειδικώς υπόψη την ανάγκη προστασίας του παθόντος, έκρινε ότι η έννοια του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» έπρεπε να περιλαμβάνει συγχρόνως:

9 — Όπ.π., αριθ. 189.

10 — Απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1976, 21/76 (Συλλογή τόμος 1976, σ. 613).

11 — Απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 1990, C-220/88 (Συλλογή 1990, σ. I-49).

12 — Το ζήτημα αυτό βρίσκεται επίσης στο επίκεντρο της υποθέσεως Marinari (C-364/93), τις προτάσεις μου επί της οποίας θα αναπτύξω προσεχώς.

13 — Σκέψη 11.

«(...) τον τόπο όπου επήλθε η ζημία και τον τόπο όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας» [14].

19. Με την απόφαση Dumez [15] το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να υπενθυμίσει ότι ο περί διεθνούς δικαιοδοσίας κανόνας του άρθρου 5, σημείο 3, αποτελεί έρεισμα της απαιτήσεως υπάρξεως δεσμού εγγύτητας μεταξύ της διαφοράς και του δικάζοντος δικαστηρίου και, επομένως, της απαιτήσεως ορθής απονομής της δικαιοσύνης.

20. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι:

«Ο κανόνας διεθνούς δικαιοδοσίας, ο οποίος περιέχεται στο άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 (...) δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι επιτρέπει στον ενάγοντα που επικαλείται ζημία, η οποία, κατά τους ισχυρισμούς του, αποτελεί συνέπεια της ζημίας που υπέστησαν άλλα πρόσωπα που ζημιώθηκαν άμεσα από το ζημιογόνο γεγονός, να εναγάγει τον υπαίτιο του γεγονότος αυτού ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου στον οποίο διαπίστωσε ο ίδιος την περιουσιακή του ζημία.» [16]

21. Στις υποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο όρισε αυτοτελώς την έννοια του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» και, κατά συνέπεια, αντιθέτως προς την άποψη που είχε δεχθεί με την απόφαση Tessili Italiana Como [17] προκειμένου περί της εννοίας του τόπου εκπληρώσεως της παροχής, άποψη που το Δικαστήριο επανέλαβε με την πρόσφατη απόφαση Custom Made Commercial [18], με την οποία έκρινε ότι στο πλαίσιο του άρθρου 5, σημείο 1,

«(...) ο τόπος εκπληρώσεως της παροχής πρέπει να καθορίζεται σύμφωνα με το ουσιαστικό δίκαιο που διέπει την επίδικη παροχή σύμφωνα με τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του επιληφθέντος δικαστηρίου(...)» [19].

22. Ο γενικός εισαγγελέας Capotorti, με τις προτάσεις του στην υπόθεση Mines de potasse d'Alsace, οι οποίες είναι πάντα επίκαιρες, τάχθηκε υπέρ ενός αυτοτελούς ορισμού της εννοίας του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός».

23. Εξάλλου, η κρατούσα άποψη στη θεωρία δέχεται μια τέτοια κατεύθυνση που σκοπεί να προλάβει θετική ή, το πιο ανησυχητικό, αρνητική σύγκρουση διεθνούς δικαιοδοσίας.

24. Ωστόσο, η Βρετανική και η Γερμανική Κυβέρνηση φρονούν ότι το ζήτημα της

14 — Διατακτικό.
15 — Προαναφερθείσα απόφαση C-220/88.
16 — Διατακτικό.
17 — Προαναφερθείσα απόφαση 12/76.
18 — Απόφαση της 29ης Ιουνίου 1994, C-288/92 (Συλλογή 1994, σ. I-2913).
19 — Σκέψη 29.

υπάρξεως ενός ή περισσοτέρων ζημιογόνων γεγονότων εμπίπτει στο εθνικό δίκαιο κάθε συμβαλλομένου κράτους. Αντιθέτως, η Επιτροπή, η Γαλλική και η Ισπανική Κυβέρνηση προτείνουν κοινοτικό ορισμό τόσο του τόπου του γενεσιουργού γεγονότος της ζημίας όσο και του τόπου επελεύσεως της ζημίας.

25. Αυτή η τελευταία λύση φαίνεται να συνάδει με τον σκοπό της Συμβάσεως, ο οποίος συνίσταται στο να κατανέμονται μεταξύ των δικαστηρίων των συμβαλλομένων κρατών οι διαφορές κατά τρόπον συνεκτικό, επομένως δε βάσει αυτοτελούς κριτηρίου, και εντάσσεται στη λογική των αποφάσεων του Δικαστηρίου Mines de potasse d'Alsace και Dumez.

26. Η πρώτη απόφαση είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία, σε ορισμένα συμβαλλόμενα κράτη, νέας περιπτώσεως διεθνούς δικαιοδοσίας. Αντιστρόφως, η δεύτερη απέκλεισε οποιαδήποτε διεθνή δικαιοδοσία στηριζόμενη στην έμμεση ζημία που υπέστη ο παθών.

27. Θα ήταν τουλάχιστον παράδοξο να διακυβευθεί η αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 5, σημείο 3, για τον λόγο ότι ο καθορισμός του τόπου τελέσεως της αδικοπραξίας, και συνεπώς του δικαστηρίου που έχει διεθνή δικαιοδοσία, ποικίλλει από το ένα συμβαλλόμενο κράτος στο άλλο.

28. Βέβαια, η ποικιλία των λύσεων που προκύπτει από συγκριτική μελέτη των δικαίων των συμβαλλομένων κρατών περιπλέκει κατά μοναδικό τρόπο την επιλογή που πρέπει να γίνει, αλλά αυτό δεν μπορεί να αποτελέσει αποτρεπτικό εμπόδιο.

29. Ας σκιαγραφήσω μια σύγκριση, δεδομένου ότι, όπως το Δικαστήριο έχει επισημάνει, η ερμηνεία των όρων του άρθρου 5, σημείο 3, στο πεδίο αυτό πρέπει επίσης:

«(...) να μη διαταράσσει τις λύσεις που γίνονται δεκτές στα διάφορα εθνικά δίκαια, δεδομένου ότι η ενοποίηση επιδιώκεται, σύμφωνα με το άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως, υπό τη μορφή συστηματικής κατατάξεως των λύσεων που γίνονται ήδη δεκτές καταρχήν στα περισσότερα από τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη» [20].

30. Στο γερμανικό δίκαιο, αρμόδια είναι και τα δικαστήρια του τόπου εκδόσεως και τα δικαστήρια του τόπου κυκλοφορίας, υπό την προϋπόθεση ότι στην τελευταία περίπτωση το έντυπο τέθηκε σε κυκλοφορία από τον εκδότη ή η κυκλοφορία μπορούσε να είχε προβλεφθεί από αυτόν [21]. Κάθε δικαστήριο, οπουδήποτε και αν στηρίζεται η κατά τόπον αρμοδιότητά του, μπορεί, στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξεως, να επιδικάσει αποζημίωση για το σύνολο της ζημίας. Η λύση αυτή πρέπει, κατά ορισμένη μερίδα της θεωρίας, να ισχύει και στο πλαίσιο της διεθνούς έννομης τάξεως, παρόλον ότι, εξ όσων γνωρίζω, δεν υπάρχει καμία δικαστική απόφαση με αυτό το περιεχόμενο.

20 — Προαναφερθείσα απόφαση 21/76, σκέψη 23.

21 — Bundesgerichtshof, 3 Μαΐου 1977, *Neue Juristische Wochenschrift*, 1977, σ. 1590· Oberlandesgericht München, 17 Οκτωβρίου 1986, *Entscheidungen der Oberlandesgerichte in Zivilsachen*, 1987, σ. 216.

31. Έτσι, κατά τους Geimer και Schütze [22]:

«Die konkurrierende Zuständigkeit am Handlungs-wie am Erfolgsort eröffnet eine Klagemöglichkeit für den gesamten Schaden, wo immer er auch entstanden ist, nicht nur für den im Hoheitsgebiet des Gerichtsstaates entstandenen Schaden.» [23]

32. Αυτή είναι επίσης η άποψη του Kropholler [24]:

«So besteht bei der durch ein *Druckerzeugnis* verübten unerlaubten Handlung eine internationale Zuständigkeit nicht nur am Ort der Herstellung, sondern auch an den unter Umständen sehr zahlreichen Orten, an denen es bestimmungsgemäß verbreitet wird.» [25]

33. Στο βελγικό δίκαιο, τα δικαστήρια φαίνεται να δέχονται ότι έχουν διεθνή δικαιοδοσία όταν συστατικό στοιχείο της αδικοπραξίας (κυκλοφορία, έκδοση) έχει τελεστεί εντός του κράτους αυτού, χωρίς, εντούτοις, να αναγνωρίζεται σωρευτική δικαιοδοσία των επιληφθέντων δικαστηρίων η διεθνής δικαιοδοσία των οποίων στηρίζεται στα δύο προαναφερθέντα ερείσματα (κυκλοφορία, έκδοση). Η θεωρία δέχεται, εν γένει, ότι το γεγονός ότι οποιοδήποτε από τα έχοντα διεθνή δικαιοδοσία δικαστήρια επελήφθη μιας υποθέσεως πρέπει, όποιο και αν είναι το έρεισμα της διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου αυτού, να επιτρέπει την επιδίκαση αποζημιώσεως για το σύνολο των προκληθεισών ζημιών [26].

34. Στο γαλλικό δίκαιο, λύσεις όσον αφορά το διασυνοριακό αδίκημα που τελείται διά του τύπου εξευρέθησαν στο πλαίσιο της προσβολής της ιδιωτικής ζωής. Το άρθρο 46, τρίτο εδάφιο, του νέου κώδικα πολιτικής δικονομίας επιτρέπει την άσκηση αγωγής είτε ενώπιον του δικαστηρίου της κατοικίας του εναγομένου είτε ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου του γεγονότος που αποτελεί την αιτία της ζημίας είτε, τέλος, ενώπιον του δικαστηρίου εντός της περιφερείας του οποίου επήλθε η ζημία. Γίνεται δεκτό ότι η επιλογή μεταξύ των δύο τελευταίων δυνατοτήτων αφορά, αφενός, το δικαστήριο του τόπου εκδόσεως και, αφετέρου, τα δικαστήρια των τόπων κυκλοφορίας του δημοσιεύματος. Ενώ το πρώτο έχει διεθνή δικαιοδοσία για την επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης που υπέστη ο παθών από τη δυσφήμιση, εντός οποιουδήποτε τόπου και αν κυκλοφόρησε το δυσφημιστικό δημοσίευμα, τα δεύτερα μπορούν να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση μόνον για την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών λόγω της κυκλοφορίας του δυσφημιστικού δημοσιεύματος εντός της περιφερείας τους [27]. Κάποια μερίδα της θεωρίας, όπως θα δούμε στη συνέχεια, έχει επικρίνει τη νομολογία αυτή.

22 — *Internationale Urteilsanerkennung*, Band I, 1. Halbband, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1983, σ. 631.

23 — «Η συντρέχουσα βάση διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου του τόπου της παράνομης συμπεριφοράς και του δικαστηρίου του τόπου επελεύσεως της ζημίας παρέχει δυνατότητα ασκήσεως αγωγής αποζημιώσεως για το σύνολο της ζημίας σε οποιονδήποτε τόπο και αν αυτή επήλθε, και όχι μόνο για τη ζημία που επήλθε εντός της επικρατείας του κράτους του δικαστηρίου.»

24 — *Europäisches Zivilprozeßrecht*, Verlag Recht und Wirtschaft GmbH, Heidelberg, 1991, σ. 103, σημείο 45.

25 — «Έτσι, στην περίπτωση αθέμιτης συμπεριφοράς συντελουμένης διά του *τύπου*, υφίσταται διεθνής δικαιοδοσία όχι μόνον του δικαστηρίου του τόπου εκδόσεως, αλλά και των δικαστηρίων των διαφόρων τόπων κυκλοφορίας.»

26 — Erauw, J.: *De onrechtmatige daad in het internationaal privaatrecht*, Antwerpen, Maarten Kluwer, 1982, σ. 194 έως 197.

27 — Αποφάσεις του tribunal de grande instance de Paris της 29ης Σεπτεμβρίου 1982 (Romy Schneider), της 27ης Απριλίου 1983 (Caroline de Monaco) και της 20ής Φεβρουαρίου 1992 (Vincent Lindon)· απόφαση του cour d'appel de Paris της 19ης Μαρτίου 1984 (Caroline de Monaco).

35. Στο λουξεμβουργιανό δίκαιο, το άρθρο 37 του κώδικα πολιτικής δικονομίας ορίζει ότι, «προκειμένου περί αποκαταστάσεως της ζημίας που προκλήθηκε από αδικοπραξία ή οιονεί αδικοπραξία, η αγωγή μπορεί να ασκηθεί, κατ' επιλογήν του ενάγοντος, είτε ενώπιον του δικαστηρίου της κατοικίας του εναγομένου είτε ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός». Η έννοια του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» δεν έχει διευκρινιστεί από τη νομολογία, αλλά η κρατούσα άποψη στη θεωρία, επικαλούμενη τις αποφάσεις των γαλλικών δικαστηρίων, είναι ότι:

«(...) προκειμένου περί προσβολής της ιδιωτικής ζωής διά του τύπου, γίνεται δεκτό ότι, παραλλήλως προς τα δικαστήρια της χώρας εκδόσεως του δημοσιεύματος, τα δικαστήρια του τόπου κυκλοφορίας έχουν διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών λόγω της κυκλοφορίας του δημοσιεύματος εντός της χώρας αυτής (...)» [28].

36. Το ισπανικό [29] και το ιταλικό [30] δίκαιο απονέμουν μόνο στα δικαστήρια του τόπου εκτυπώσεως και πρώτης κυκλοφορίας διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης, εντός οποιουδήποτε τόπου και αν κυκλοφόρησε το δυσφημιστικό δημοσίευμα. Τα δικαστήρια, συνεπώς, των κρατών αυτών έχουν διεθνή δικαιοδοσία βάσει συγκεντρωτικού συστήματος.

37. Το κριτήριο που γίνεται δεκτό στην Αγγλία και την Ιρλανδία για τον προσδιορισμό του έχοντος διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίου έγκειται στην ανακοίνωση σε τρίτον κειμένου που θεωρείται από τον παθόντα προσβλητικό της υπολήψεώς του. Ενώ, όσον αφορά το αγγλικό δίκαιο, δεν κατέστη δυνατόν να εντοπίσω απόφαση σχετική με την έκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας στην περίπτωση που ο παθών υπέστη ηθική βλάβη λόγω της κυκλοφορίας δυσφημιστικού δημοσιεύματος εντός περισσοτέρων κρατών, αντιθέτως, από απόφαση του Supreme Court της Ιρλανδίας προκύπτει ότι «the extend of publication» αποτελεί πρόσφορο στοιχείο για τον προσδιορισμό του ύψους της αιτουμένης χρηματικής ικανοποιήσεως [31].

38. Στην Πορτογαλία, το πρόβλημα της διεθνούς δικαιοδοσίας προκειμένου περί δυσφημίσεως διά του τύπου επιλύεται, κυρίως, στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου. Ενώ ορισμένες αποφάσεις δέχονται το κριτήριο του τόπου αποστολής δυσφημιστικής επιστολής [32], άλλες, αντιθέτως, προτιμούν το κριτήριο του τόπου παραλαβής της [33].

39. Τέλος, στις Κάτω Χώρες απονέμεται διεθνής δικαιοδοσία μόνο στο δικαστήριο της κατοικίας ή, ελλείψει αυτής, της διαμονής του εναγομένου. Αν δεν υπάρχει ούτε κατοικία ούτε διαμονή στο κράτος αυτό, εφαρμόζεται το κριτήριο του forum actoris.

28 — Schockweiler, F.: *Les conflits de lois et les conflits de juridictions en droit international privé luxembourgeois*, Ministère de la justice, Luxembourg, 1987, αριθ. 858.

29 — Βλ. τις διατάξεις του Tribunal Supremo της 20ής Νοεμβρίου 1980 [*Repertorio Aranzadi de Jurisprudencia (RAJ)* του 1980, αριθ. 4524], της 7ης Ιουλίου 1983 (*RAJ*, 1983, αριθ. 4112) και της 28ης Σεπτεμβρίου 1992 (*RAJ*, 1992, αριθ. 7385).

30 — Βλ. την απόφαση της 28ης Ιουλίου 1990 του Corte di Cassazione, στην *Cassazione penale*, 1992, σ. 644.

31 — Απόφαση Barrett κατά Independent Newspapers [1986] ILRM 601.

32 — Αποφάσεις του Supremo Tribunal de Justiça της 18ης Απριλίου 1990, στην *Actualidade Jurídica*, αριθ. 8, σ. 2· του Tribunal da Relação de Coimbra της 8ης Ιανουαρίου 1963, στο *Castelo Branco Galvão, Direito e Processo Penal*, Coimbra, 1982, σ. 32.

33 — Αποφάσεις του Tribunal da Relação de Lisboa της 11ης Φεβρουαρίου 1955 και της 17ης Φεβρουαρίου 1965, στο *Castelo Branco Galvão*, όπ.π., σ. 32.

40. Η ποικιλία των λύσεων που υιοθετούν οι εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών μελών σημαίνει δυσχέρεια προσδιορισμού του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός όταν τούτο δεν έχει περιουσιακό χαρακτήρα. Επομένως, πολύ ορθώς υπογραμμίζει η Gaudemet-Tallon ότι:

«Η νομολογία Mines de potasse d'Alsace δεν έχει εύκολα εφαρμογή όταν ο προσδιορισμός του τόπου του γενεσιουργού γεγονότος της ζημίας και του τόπου όπου επήλθε η ζημία προσφέρεται για διχογνωμίες.» [34]

41. Ωστόσο, πέραν των διαφορών αυτών, διαπιστώνεται ότι προκύπτει το δίπτυχο έκδοση ή εκτύπωση/κυκλοφορία ή ανακοίνωση, παρόλον ότι ορισμένα δίκαια λαμβάνουν υπόψη μόνον τον ένα από αυτούς τους δύο παράγοντες συνδέσεως με τον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, ενώ άλλα δέχονται διαζευκτική δικαιοδοσία των δικαστηρίων που έχουν διεθνή δικαιοδοσία καθορισμένη κατ' αυτόν τον τρόπο.

42. Μερίδα της θεωρίας έχει αμφισβητήσει τη λυσιτέλεια αυτών των κριτηρίων συνδέσεως με τον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, επιμένοντας, τουλάχιστον στο πεδίο της μη περιουσιακής ζημίας, στη σημασία της κατοικίας του παθόντος θεωρουμένης ως τόπου επελεύσεως της ζημίας. Η Gaudemet-Tallon θεωρεί συναφώς ότι η έννοια της κυκλοφορίας εμπεριέχει τόσο το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας όσο και τη ζημία, κατά τρόπον ώστε, αν η έκδοση συνιστά την «πρώτη» αιτία, η «δεύτερη» αιτία να είναι η κυκλοφορία. Επομένως, για την επιλογή της διεθνούς δικαιοδοσίας, ο τόπος κατοικίας του παθόντος πρέπει να θεωρείται ως ο τόπος όπου πραγματοποιείται η ζημία [35].

43. Κατά τον Bourel:

«(...) η γενομένη από τον συγγραφέα αυτόν κατάταξη ακόμα και του γεγονότος της κυκλοφορίας στην κατηγορία "γενεσιουργός πράξη της ζημίας" δεν ανταποκρίνεται εντελώς στην πραγματικότητα» [36].

Και στη συνέχεια:

«Εξάλλου, η έκφραση "γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας", υποκαθιστώντας την έκφραση "γενεσιουργός πράξη της ζημίας", τονίζει καλά τη δυσκολία που υπάρχει να γίνει στο πεδίο αυτό διάκριση μεταξύ του γεγονότος από το οποίο απορρέει η ζημία και αυτής ταύτης της ζημίας. Η έκφραση αυτή, μέσω της εννοίας της αιτιότητας η οποία κατ' αυτόν τον τρόπο εισάγεται στη συζήτηση, φανερώνει τον στενό σύνδεσμο που υφίσταται μεταξύ του ενός και του άλλου συστατικού στοιχείου της αστικής ευθύνης και τις δυσκολίες διαχωρισμού τους που οφείλονται στο ότι αυτά συνδέονται τοπικώς. Αν η κυκλοφορία είναι η τελευταία αποτελούσα την αιτία της ζημίας

34 — Σημείο 193.

35 — *Revue critique de droit international privé*, 1983, σ. 674. Βλ., επίσης, Heinrichs, J.: *Die Bestimmung der Gerichtlichen Zuständigkeit nach dem Begehungsort im nationalen und internationalen Zivilprozeßrecht*, 1984, σ. 188 έως 201· Schwiegel-Klein, E.: *Persönlichkeitsrechtverletzungen durch Massenmedien im Internationalen Privatrecht*, 1983, σ. 68 έως 82.

36 — «Du rattachement de quelques délits spéciaux», όπ.π., σ. 356.

πράξη, είναι ως τέτοια και η πράξη με την οποία εκδηλώνεται και συγκεκριμενοποιείται η ζημία.» [37]

44. Τελικώς, αυτός ο συγγραφέας κηρύσσεται και αυτός οπαδός της απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας στο δικαστήριο του τόπου κατοικίας του παθόντος «(...) η οποία νοείται ως τόπος τελέσεως της αδικοπραξίας λαμβανομένης ως συνόλου», φρονώντας ότι ούτε η έκδοση ούτε η κυκλοφορία του δημοσιεύματος είναι κατάλληλες ως κριτήρια διεθνούς δικαιοδοσίας, δεδομένου ότι είναι «ουδέτερες, μη κατατάξιμες και, συνεπώς, μη χρησιμοποιήσιμες» [38].

45. Εντούτοις, το να αναγνωριστεί αυτή η ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας θα σήμαινε να απονεμηθεί διεθνής δικαιοδοσία στο forum actoris, έναντι του οποίου το Δικαστήριο έχει πολλές φορές υπενθυμίσει ότι η Σύμβαση διάκειται δυσμενώς. Έτσι, το Δικαστήριο υποχρεώθηκε να υπενθυμίσει με την απόφαση Dumez ότι:

«(...) η Σύμβαση αντιμετωπίζει δυσμενώς τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων της κατοικίας του ενάγοντος, ορίζοντας μάλιστα στο άρθρο 3, σημείο 2, ότι δεν εφαρμόζονται εθνικές διατάξεις που προβλέπουν τη δικαιοδοσία αυτή έναντι των εναγομένων που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους» [39].

46. Εξάλλου, αυτή η ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας, παρόλον ότι όντως επιτρέπει να υπάρχει συγκεντρωτική διαδικασία, δυνατότητα που, σε τελική ανάλυση, ήδη παρέχει η ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου της κατοικίας του εναγομένου, δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται ιδιαιτέρως στην απαίτηση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, την οποία το Δικαστήριο έχει υπενθυμίσει με πλείστες όσες αποφάσεις του [40]. Ιδιαιτέρως πρόσφορο είναι το παρατεθέν από τη Βρετανική Κυβέρνηση παράδειγμα Ιταλού ενάγοντος κατοικούντος στην Αγγλία, κράτος εντός του οποίου είναι παντελώς άγνωστος [41]. Ιταλική εφημερίδα που δεν κυκλοφορεί στην Αγγλία προσβάλλει την τιμή του. Αν γινόταν δεκτή διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου της κατοικίας του ενάγοντος, αυτός θα μπορούσε να καταφύγει στα αγγλικά δικαστήρια χωρίς καμία δικαιολογία εξ απόψεως ορθής απονομής της δικαιοσύνης.

47. Ας παρατηρήσω, εν κατακλείδι, ότι σε ουδεμία έννομη τάξη συμβαλλομένου κράτους αναγνωρίζεται αυτή η ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας.

48. Συνεπώς, πρέπει, στο στάδιο αυτό, να επικεντρωθεί η προσοχή μας στον τοπικό διαχωρισμό των δύο κριτηρίων διεθνούς δικαιοδοσίας που σχετίζονται με τον προσδιορισμό του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, δηλαδή του κριτηρίου περί του τόπου επελεύσεως της ζημίας και αυτού περί του γεγονότος από το οποίο απορρέει η ζημία.

37 — Όπ.π.

38 — Σελίδα 357.

39 — Σκέψη 16. Βλ., επίσης, τη σκέψη 17 της αποφάσεως της 19ης Ιανουαρίου 1993, C-89/91, Shearson Lehman Hutton (Συλλογή 1993, σ. I-139).

40 — Σκέπτομαι, μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις του Δικαστηρίου Tessili Italiana Como (σκέψη 13), Mines de potasse d'Alsace (σκέψη 11), της 15ης Ιανουαρίου 1987, 266/85, Shenavai (Συλλογή 1987, σ. 239, σκέψη 6), και Dumez (σκέψη 17).

41 — Γραπτές παρατηρήσεις, σημείο 20.

49. Στην υπόθεση Mines de potasse d'Alsace, ο διαχωρισμός αυτός ήταν ab initio αναμφισβήτητος. Εξάλλου, το Δικαστήριο υποχρεώθηκε να υπενθυμίσει με την απόφαση Dumez τα εξής:

«(...) η απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1976 (...) εκδόθηκε μεν αναφορικά με μια περίπτωση όπου η ζημία, συγκεκριμένα οι ζημίες που υπέστησαν οι καλλιέργειες στις Κάτω Χώρες, πραγματοποιήθηκε σε τόπο που απείχε από τον τόπο του ζημιογόνου γεγονότος — συγκεκριμένα έκχυση αλατούχων αποβλήτων στο Ρήνο από επιχείρηση εγκατεστημένη στη Γαλλία —, η ζημία αυτή όμως αποτελούσε άμεσο αποτέλεσμα του ζημιογόνου γεγονότος, δηλαδή επήλθε λόγω της φυσικής μετακινήσεως των αλατούχων αποβλήτων» [42].

50. Στην παρούσα υπόθεση, η Επιτροπή καθώς και η Ισπανική και η Γαλλική Κυβέρνηση θεωρούν ότι το γενεσιουργό γεγονός συνέβη στον τόπο εκδόσεως του βαλλομένου εντύπου, ενώ οι ζημίες επήλθαν εντός κάθε συμβαλλομένου κράτους εντός του οποίου εθίγη η υπόληψη ενός προσώπου με την προαιρετική κυκλοφορία του κειμένου. Όσο για τη Βρετανική Κυβέρνηση, αυτή φρονεί ότι ο τόπος ανακοινώσεως σε τρίτους αποτελεί συγχρόνως το γενεσιουργό γεγονός της ζημίας και την ίδια τη ζημία.

51. Απλή αναφορά στην απόφαση Mines de potasse d'Alsace αρκεί για την παρατήρηση ότι το Δικαστήριο υπογράμμισε τη σημασία των κριτηρίων διεθνούς δικαιοδοσίας που συνίστανται «στο γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας» και «στον τόπο επελεύσεως της ζημίας» [43] σε υπόθεση όπου το γενεσιουργό γεγονός είχε προκαλέσει *μία* ζημία.

52. Εν προκειμένω, βρισκόμαστε εντός πιο περιπλόκου πλαισίου, εντός του οποίου γενεσιουργό γεγονός προκαλεί *περισσότερες* ζημίες. Συγκεκριμένα, η ζημία επέρχεται στον τόπο του τελευταίου συστατικού στοιχείου της αδικοπραξίας, δηλαδή, προκειμένου περί αδικημάτων τελουμένων διά του τύπου ή του ραδιοφώνου/τηλεοράσεως, σε κάθε κράτος εντός του οποίου κυκλοφόρησε το κείμενο ή ελήφθη η εκπομπή. Το αποτελούν την αιτία της ζημίας γεγονός, απευθείας από το οποίο απορρέει η ζημία αυτή, εντοπίζεται αντικειμενικώς στον τόπο εκδόσεως του εντύπου ή εκπομπής του προγράμματος.

53. Συγκεκριμένα, η προσβολή της υπολήψεως και/ή της τιμής επέρχεται στους διαφόρους τόπους διαδόσεως σε τρίτους δυσφημιστικού γεγονότος. Συνεπώς, η ζημία προκύπτει όταν τέτοια «πληροφορία» φέρεται σε γνώση του κοινού, δεδομένου ότι η δημοσίευση της βαλλομένης εφημερίδας αποτελεί τον φορέα της μεταδόσεως. Επομένως, υπάρχει σαφής διαχωρισμός του τόπου του γεγονότος που αποτελεί την αιτία της ζημίας και του τόπου όπου επήλθε η ζημία.

54. Η αναγωγή της αποφάσεως Mines de potasse d'Alsace σε σύστημα εμφανίζει στον τομέα των τελουμένων διά του τύπου διασυνοριακών αδικημάτων το μειονέκτημα να υπάρχει πληθώρα δικαστηρίων εχόντων διε-

42 — Σκέψη 12.

43 — Σκέψη 15.

θνή δικαιοδοσία, με αποτέλεσμα κάποια μερίδα της θεωρίας να έχει προτείνει την εφαρμογή ειδικών κριτηρίων.

55. Έτσι, κατά τους Lasok και Stone [44]:

«(...) it is thought that the *Bier* decision does not preclude the eventual adoption of specific rules for particular torts; e. g. a rule that for the purposes of defamation by a single publication, the relevant place is that of the publication to the third person» [45].

56. Όσο για τον Kaye [46], αυτός φρονεί ότι:

«(...) it is considered that in the context of Article 5(3), when a defamatory statement is uttered, written, broadcast or posted in State A, published in State B and causes damage to reputation in State C (to which news for the publication spread by natural processes), it is the defendant's act in State A which should be held to be the event giving rise to the damage and consequently the harmful event for purposes of Article 5(3) (...)» [47].

57. Βέβαια, η προσέγγιση αυτή καθιστά δυνατή την αποφυγή της υπάρξεως πληθώρας δικαστηρίων εχόντων διεθνή δικαιοδοσία, πράγμα που αποτελεί έναν από τους σκοπούς της Συμβάσεως. Εντούτοις, πέραν του γεγονότος ότι η αρχή της εγγύτητας δεν μπορεί να δικαιολογήσει το να αναγνωριστεί υπεροχή των δικαστηρίων είτε του τόπου του γεγονότος που αποτελεί την αιτία της ζημίας είτε του τόπου επελεύσεως της ζημίας, φρονώ ότι, όπως έχω αναφέρει με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Dumez, ο αποκλεισμός σε ορισμένες περιπτώσεις του ενός παράγοντος και σε άλλες περιπτώσεις του άλλου παράγοντος συνδέσεως με τον τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός θα μπορούσε να θέσει υπό αμφισβήτηση τη συνοχή της νομολογίας του Δικαστηρίου [48].

58. Συνεπώς, ο ενάγων μπορεί, κατ' επιλογήν του, να καταφύγει στο δικαστήριο της κατοικίας του εναγομένου, σε αυτό του τόπου του γεγονότος που αποτελεί την αιτία της ζημίας και ακόμα σε αυτό ή αυτά του τόπου επελεύσεως της ζημίας.

59. Αμέσως τίθεται το ζήτημα της εκτάσεως της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων αυτών, ιδιαιτέρως δε των δικαστηρίων εντός της περιφερείας των οποίων έχει κυκλοφορήσει κείμενο που φέρεται ως δυσφημιστικό.

44 — *Conflict of Laws in the European Community*, όπ.π.

45 — «(...) θεωρείται ότι η απόφαση *Bier* δεν αντιτίθεται στην ενδεχόμενη εφαρμογή ειδικών κανόνων επί συγκεκριμένων αδικοπραξιών· για παράδειγμα, κανόνα ότι προκειμένου περί δυσφημίσεως με ένα μόνο δημοσίευμα ο κρίσιμος τόπος είναι αυτός όπου το δημοσίευμα περιήλθε στη γνώση του τρίτου προσώπου», σ. 232.

46 — *Civil Jurisdiction and Enforcement of Foreign Judgments*, όπ.π.

47 — «(...) θεωρείται ότι στο πλαίσιο του άρθρου 5, σημείο 3, όταν δυσφημιστικός ισχυρισμός εκστομίζεται, γράφεται, εκπέμπεται από ραδιοφώνου ή τηλεοράσεως ή ταχυδρομείται στο κράτος Α, δημοσιεύεται στο κράτος Β και θίγει την υπόληψη προσώπου στο κράτος Γ (όπου τα νέα που σχετίζονται με το δημοσίευμα διαδίδονται με τον φυσιολογικό τρόπο), πρέπει να γίνεται δεκτό ότι η πράξη του εναγομένου στο κράτος Α είναι αυτή που αποτελεί το γενεσιουργό γεγονός της ζημίας και κατά συνέπεια το ζημιογόνο γεγονός για την εφαρμογή του άρθρου 5, σημείο 3 (...)», σ. 580.

48 — Παράγραφος 11.

II — Έκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου του τόπου επελεύσεως της ζημίας

60. Συνεπώς, πέραν του δικαστηρίου της κατοικίας του εναγομένου, το δικαστήριο του τόπου του γενεσιουργού γεγονότος της ζημίας έχει διεθνή δικαιοδοσία για την επιδίκαση αποζημιώσεως για όλες τις επελθούσες ζημίες, εφόσον αυτές πηγάζουν από την άδικη πράξη. Αντιθέτως, έχει το δικαστήριο, εντός της περιφερείας του οποίου επήλθε μία ζημία, διεθνή δικαιοδοσία για την επιδίκαση αποζημιώσεως για το σύνολο των ζημιών, περιλαμβανομένων και αυτών που επήλθαν εντός άλλων κρατών;

61. Θυμηθείτε την άποψη των Geimer και Schütze, καθώς και αυτήν του Kropholler, οι οποίοι φρονούν ότι το δικαστήριο του τόπου επελεύσεως της ζημίας πρέπει να μπορεί να επιδικάζει αποζημίωση για το σύνολο της ζημίας που επήλθε όχι μόνον εντός της περιφερείας του, αλλά και εντός της επικρατείας άλλων συμβαλλομένων κρατών [49]. Ωστόσο, ο τελευταίος συγγραφέας δεν παραλείπει να επισημάνει τον κίνδυνο του «forum shopping» που είναι συνυφασμένος με μια παρόμοια προσέγγιση.

62. Αντιθέτως, με άρθρο που έχει σχολιαστεί ευρέως, ο Lagarde [50] εξέφρασε τη γνώμη ότι:

«Εφόσον μια πράξη έχει προκαλέσει ζημίες *συγχρόνως εντός περισσοτέρων χωρών*, το δικαστήριο του τόπου της πράξεως αυτής (εν προκειμένω το δικαστήριο του τόπου εκδόσεως του δημοσιεύματος) ενδείκνυται για την επιδίκαση αποζημιώσεως για το σύνολο των προκληθεισών από την πράξη αυτή ζημιών, όποιος και αν είναι ο τόπος επελεύσεώς τους, δεδομένου ότι κάθε μια από τις ζημίες αυτές συνδέεται ολόκληρη με την πράξη αυτή. Αντιθέτως, το δικαστήριο ενός από τους τόπους πραγματοποιήσεως της ζημίας δεν μπορεί να έχει διεθνή δικαιοδοσία παρά μόνον για την επιδίκαση αποζημιώσεως για τη ζημία που επήλθε εντός της χώρας της έδρας του, δεδομένου ότι οι προκληθείσες εντός άλλης χώρας ζημίες δεν συνδέονται με το δικαστήριο αυτό ούτε με κριτήριο τον τόπο της επελεύσεώς τους ούτε με κριτήριο τον τόπο της οφειλομένης σε πταίσμα πράξεως» [51].

63. Η άποψη αυτή υποστηρίχτηκε από τον Droz [52] και από τους Gothot και Holleaux [53]. Ο Huet [54], σε σχόλιο της αποφάσεως Mines de potasse d'Alsace, φρονεί και αυτός ότι, στην περίπτωση που παράνομο γεγονός έχει προκαλέσει πολλαπλές ζημίες σε διαφορετικούς τόπους:

«ο ενάγων θα πρέπει, συνεπώς, να προσφύγει σε όλα τα δικαστήρια εντός της περιφερείας των οποίων επήλθε μια ζημία (...)» [55].

49 — Βλ. παραπάνω τις παραγράφους 30 έως 32.

50 — *Revue critique de droit international privé*, 1974, σ. 700.

51 — Σελίδα 704.

52 — *Recueil Dalloz Sirey*, 1977, σ. 614 έως 615.

53 — *La convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 — Compétence judiciaire et effets des jugements dans la CEE*, Jupiter, 1985, σημείο 88, σ. 49.

54 — *Journal du droit international*, 1977, σ. 728.

55 — Σελίδα 733. Σε πιο πρόσφατο άρθρο, ο συγγραφέας αυτός φρονεί ότι, χάριν συγκεντρώσεως των υποθέσεων, η νομολογία Shenavai θα μπορούσε να επεκταθεί όσον αφορά τις αδικοπραξίες, με αποτέλεσμα το δικαστήριο του τόπου της κύριας ζημίας να έχει διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση αποζημιώσεως για το σύνολο της ζημίας που επήλθε εντός των διαφόρων συμβαλλομένων κρατών (*Journal du droit international*, 1994, σ. 169 έως 170).

64. Την ανάλυση αυτή συμμερίζεται η πλειονότητα των γαλλικών δικαστηρίων, τα οποία δεν αναγνωρίζουν ότι έχουν διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση αποζημιώσεως για ζημία που επήλθε εντός άλλων συμβαλλομένων κρατών, εφόσον η άδικη πράξη τελέσθηκε εντός ενός από αυτά [56].

65. Η λύση υπέρ της οποίας συνηγορούν οι γερμανοί συγγραφείς, παρόλον ότι έχει το αναντίρρητο πλεονέκτημα να αποφεύγει τον πολλαπλασιασμό των δικαστηρίων που έχουν διεθνή δικαιοδοσία, φαίνεται να διαπνέεται, προ παντός, από τη φροντίδα της προστασίας του παθόντος, ο οποίος έτσι δεν θα είναι αναγκασμένος, προκειμένου να λάβει αποζημίωση για το σύνολο των ζημιών που υπέστη, να προσφύγει σε κάθε ένα από τα δικαστήρια των συμβαλλομένων κρατών εντός της περιφερείας των οποίων επήλθε μία ζημία.

66. Όμως, δεν χρειάζεται να το υπενθυμίσω ξανά, το δικαστήριο του τόπου του γενεσιουργού γεγονότος της ζημίας, καθώς και αυτό της κατοικίας του εναγομένου ήδη αποτελούν δύο δικαστήρια των οποίων η συγκεντρωτική διεθνής δικαιοδοσία δεν μπορεί να καταστεί το αντικείμενο περιορισμού.

67. Επί πλέον, ιδιαιτέρως στην περίπτωση που ο παθών θα είχε, στην πράξη, τη δυνατότητα να προσφύγει σε οποιοδήποτε από τα δικαστήρια όλων των συμβαλλομένων κρατών [57], προκύπτει ότι η λύση αυτή έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα της Συμβάσεως που ασφαλώς δεν συνίσταται στο να ευνοηθεί το «forum shopping», αλλ' αντιθέτως στο να οργανωθεί η κατανομή των ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας. Ποιος δεν βλέπει ότι έτσι ο παθών θα επέλεγε το δικαστήριο ενώπιον του οποίου η βλάβη του θα αποκαθίστατο, κατ' αυτόν, καλύτερα;

68. Πάντως, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει, πρώτον, ότι:

«(...) οι "ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας" που απαριθμούνται στα άρθρα 5 και 6 της Συμβάσεως συνιστούν αποκλίσεις από την αρχή της δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του κράτους της κατοικίας του εναγομένου και, συνεπώς, πρέπει να ερμηνεύονται συσταλτικώς» [58].

69. Δεύτερον, τέτοια λύση θα ευνοούσε τον πολλαπλασιασμό των δικαστηρίων που έχουν συντρέχουσα δικαιοδοσία. Ας υπενθυμίσω ότι με την απόφαση Effer [59] το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι:

«(...) η Σύμβαση προβλέπει σύνολο κανόνων, οι οποίοι έχουν ως στόχο μεταξύ άλλων να εμποδίσουν την ταυτόχρονη σώρευση εκκρεμών δικών εντός δύο ή περισσοτέρων κρατών μελών και επιτρέπουν, προς το συμφέρον της ασφαλείας του δικαίου και των διαδίκων, τον καθορισμό του εθνικού δικαστηρίου το οποίο είναι το πλέον

56 — Βλ. τις διάφορες αποφάσεις που αναφέρθηκαν πιο πάνω στην υποσημείωση 27.

57 — Συγκεκριμένα, είναι αναντίρρητο ότι εφημερίδα εκδιδομένη εντός συμβαλλομένου κράτους όντως κυκλοφορεί εντός όλων των άλλων κρατών.

58 — Προαναφερθείσα απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, Καλφέλης, σκέψη 19. Βλ., επίσης, με το αυτό περιεχόμενο, την απόφαση της 17ης Ιουνίου 1992, C-26/91, Handte (Συλλογή 1992, σ. I-3967, σκέψη 14).

59 — Απόφαση της 4ης Μαρτίου 1982, 38/81 (Συλλογή 1982, σ. 825).

αρμόδιο κατά τόπον για να επιληφθεί μιας διαφοράς» [60].

70. Αλλά προ παντός, η λύση αυτή μου φαίνεται να μην ευθυγραμμίζεται καθόλου με την απόφαση Mines de potasse d'Alsace. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο του τόπου του γενεσιουργού γεγονότος της ζημίας έχει διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση αποζημιώσεως για το σύνολο των ζημιών που απορρέουν από την άδικη πράξη. Έτσι, μαζί με το δικαστήριο της κατοικίας του εναγομένου αποτελεί στερεό σημείο αναφοράς προς επιδίκαση αποζημιώσεως για το σύνολο των ζημιών. Αντιθέτως, σε κατάσταση, όπως η προκείμενη, η διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου του τόπου επελεύσεως της ζημίας στηρίζεται αποκλειστικώς στη σκέψη ότι:

«(...) υπάρχει ιδιαίτερα στενός σύνδεσμος μεταξύ της διαφοράς και του δικαστηρίου που μπορεί να κληθεί να επιληφθεί αυτής, τούτο δε χάριν της αποτελεσματικής εκδικάσεώς της» [61].

71. Επομένως, το δικαστήριο του τόπου επελεύσεως της μιας από τις ζημίες δεν μπορεί να εκδικάσει αγωγή αποζημιώσεως για ζημίες που επήλθαν εντός άλλων συμβαλλομένων κρατών, δεδομένου ότι στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει πλέον δεσμός εγγύτητας μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς.

72. Το κύριο μειονέκτημα αυτού του περιορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας έγκειται — δεν θα το αποκρύψω — στον πολλαπλασιασμό των εχόντων διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίων και, επομένως, στον κίνδυνο εκδόσεως αντιφατικών — αλλ' όχι ασυμβιβάστων — αποφάσεων από τα επιλαμβανόμενα δικαστήρια [62]. Αντιθέτως, ο περιορισμός αυτός συνάδει με πολυαρίθμους σκοπούς της Συμβάσεως τους οποίους έχει επισημάνει το Δικαστήριο.

73. Πρωτίστως, το δικαστήριο του τόπου της ζημίας είναι το καταλληλότερο να αξιολογήσει την προσβολή της υπολήψεως του παθόντος εντός της περιφερείας του και να προσδιορίσει την έκταση της βλάβης.

74. Δεύτερον, με την εφαρμογή αυτού του κριτηρίου δεν έχομε συνδρομή πλειόνων δικαστηρίων με συντρέχουσα δικαιοδοσία [63]. Συγκεκριμένα, εν προκειμένω, κάθε ένα από αυτά δεν έχει διεθνή δικαιοδοσία παρά μόνον όσον αφορά ζημίες επελθούσες εντός της περιφερείας του.

75. Τρίτον, ο σκοπός της νομικής προστασίας συνεπάγεται δυνατότητα προβλέψεως των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας, δυνατότητα επί της οποίας το Δικαστήριο έχει αναφερθεί με τις αποφάσεις Handte [64] και Custom Made Commercial [65]. Ο εναγόμενος θα είναι σε θέση να γνωρίζει ακριβώς, αναλόγως του τόπου κυκλοφορίας των εφημερίδων, το δικαστήριο ενώπιον του οποίου δια-

60 — Σκέψη 6.

61 — Προαναφερθείσα απόφαση 21/76, σκέψη 11.

62 — Όσον αφορά την έλλειψη ασυμβιβάστων αποφάσεων υπό την έννοια του άρθρου 27, σημείο 3, της Συμβάσεως, παραπέμπω στις παραγράφους 97 επ. των προτάσεών μου.

63 — Βλ. τη σκέψη 6 της προαναφερθείσας αποφάσεως 38/81.

64 — Απόφαση της 17ης Ιουνίου 1992, C-26/91 (Συλλογή 1992, σ. I-3967).

65 — Προαναφερθείσα απόφαση C-288/92.

τρέχει τον κίνδυνο να εναχθεί και τα μέσα επί των οποίων θα μπορεί να στηριχθεί για την υπεράσπισή του βάσει του εφαρμοστέου δικαίου.

76. Τέλος, η συσταλτική ερμηνεία των κανόνων περί ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας επιβάλλει, εν προκειμένω περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη περίπτωση, τη λύση που προτείνω στο Δικαστήριο. Πρέπει, συναφώς, να υπενθυμίσω ότι με την απόφαση Καλφέλης το Δικαστήριο έκρινε:

«(...) ότι δικαστήριο που έχει δικαιοδοσία δυνάμει του άρθρου 5, σημείο 3 να κρίνει το κεφάλαιο μιας αγωγής που στηρίζεται σε ενοχή εξ αδικοπραξίας δεν έχει δικαιοδοσία να κρίνει τα υπόλοιπα κεφάλαια της ιδίας αγωγής που δεν στηρίζονται σε ενοχές εξ αδικοπραξίας» [66].

77. Είχα προτείνει ότι, λαμβανομένης υπόψη της ανάγκης εκλογικεύσεως της διεθνούς δικαιοδοσίας και συγκεντρώσεως της διαδικασίας ενώπιον ενός μοναδικού δικαστηρίου, κεφάλαιο αγωγής στηριζόμενο συγχρόνως στην εξ αδικοπραξίας ευθύνη, στη συμβατική ευθύνη και στον αδικαιολόγητο πλουτισμό πρέπει να διέπεται από τους κανόνες που προβλέπονται από το άρθρο 5, σημείο 1, ως προς τις διαφορές εκ συμβάσεων [67].

78. Το συμπέρασμα αυτό είχε προκύψει τόσο από τα ερείσματα του κεφαλαίου της αγωγής που απέρρεαν κυρίως από τη μη εκπλήρωση συμβατικών υποχρεώσεων, όσο και από την καλύτερη γνώση από το δικαστήριο της συμβάσεως του πλαισίου της υποθέσεως και του συνόλου των διαφορών που προκύπτουν από αυτό [68].

79. Η άποψή μου στην παρούσα υπόθεση ουδόλως έρχεται σε αντίφαση με αυτήν που μόλις υπενθύμισα. Η ύπαρξη ενός μοναδικού δικαστηρίου της συμβάσεως επέτρεψε, στην υπόθεση Καλφέλης, *αντικειμενική* συγκέντρωση χωρίς τον κίνδυνο του «forum shopping». Αντιθέτως, ο κίνδυνος αυτός θα ήταν, εν προκειμένω, σημαντικός, αν για να αποτραπεί το μειονέκτημα της υπάρξεως πληθώρας δικαστηρίων εχόντων διεθνή δικαιοδοσία, ο ενάγων μπορούσε να επιλέξει — για λόγους δικαστικής στρατηγικής αναγομένους στο ουσιαστικό και στο δικονομικό δίκαιο — ένα από τα δικαστήρια αυτά προκειμένου να λάβει αποζημίωση για τη ζημία που φέρεται ότι υπέστη εντός της επικρατείας περισσοτέρων συμβαλλομένων κρατών. Ακόμα μια φορά, η συγκέντρωση ήδη μπορεί να γίνει ενώπιον του δικαστηρίου της κατοικίας του εναγομένου ή ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου του γενεσιουργού γεγονότος της ζημίας. Δεν είναι δυνατόν να προβάλλεται επί πλέον η απαίτηση να μπορεί πάντα να επιτυγχάνεται τέτοια συγκέντρωση μέσω — ας το ξαναπώ — συσταλτικώς ερμηνευτέας ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας.

80. Έτσι, για να επαναλάβω την έκφραση του Huet, υφίσταται σαφής «εξατομίκευση της διεθνούς δικαιοδοσίας» [69]. Ο συγγραφέας αυτός, με πρόσφατο άρθρο [70], πρό-

66 — Σκέψη 19.

67 — Διατήρησα την ανάλυση αυτή στις προτάσεις μου στην προαναφερθείσα υπόθεση Shearson Lehman Hutton (C-89/91), καθώς και στις προτάσεις μου της 8ης Ιουνίου 1994 στην υπόθεση Brenner και Noller (C-318/93, προς το παρόν στο στάδιο της διασκέψεως).

68 — Βλ. τις παραγράφους 27 και 28 των προτάσεών μου στην υπόθεση Καλφέλης.

69 — *Journal du droit international*, 1977, σ. 728, 732.

70 — *Journal du droit international*, 1994, σ. 169.

τεινε, κατά συνέπεια, την επέκταση της νομολογίας του Δικαστηρίου Shenavai [71] στις περιπτώσεις διασυνοριακού αδικήματος κατά της ιδιωτικής ζωής.

81. Ας υπενθυμίσω ότι με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο έκρινε ότι, αν η διαφορά αφορά περισσότερες υποχρεώσεις που απορρέουν από την ίδια σύμβαση:

«(...) ο επιλαμβανόμενος δικαστής, για να προσδιορίσει τη δικαιοδοσία του, θα στηριχθεί στην αρχή ότι το παρεπόμενο ακολουθεί την τύχη του κυρίου· με άλλα λόγια, μεταξύ περισσοτέρων επιδίκων παροχών, η κύρια παροχή θα προσδιορίσει τη δικαιοδοσία του» [72].

82. Κατά τον Huet:

«Αυτή η αρχή "το παρεπόμενο ακολουθεί την τύχη του κυρίου", μεταφερόμενη στον τομέα των αδικοπραξιών και ιδιαιτέρως στις προσβολές της ιδιωτικής ζωής που απορρέουν από τη διάδοση των media σε περισσότερες χώρες, επιτρέπει στον υποστάντα πολλαπλές ζημίες (εντοπιζόμενες στους ποικίλους τόπους διαδόσεως) να ασκήσει μία και μοναδική αγωγή ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου επήλθε η κύρια από τις ζημίες αυτές (αυτή η "κύρια" ζημία δεν επήλθε οπωσδήποτε εντός της χώρας εκδόσεως του περιοδικού).» [73]

83. Συνεπώς, χωρίς να προτείνει την κατάργηση του παραδοσιακού κριτηρίου του «locus delicti commissi», η θεωρία αυτή επιδιώκει να διορθώσει τα αποτελέσματά του σε καταστάσεις όπου η αυτόματη εφαρμογή του θα ήταν ικανή να οδηγήσει σε κατακερματισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας μεταξύ πλειόνων δικαστηρίων.

84. Όσο θελκτική και αν είναι η προσέγγιση αυτή, νομίζω ότι, με επιφύλαξη της εξακριβώσεως από το δικαστήριο της οικείας δικαιοδοσίας ratione materiae [74], η Σύμβαση δεν είχε σκοπό να συνδέσει τη διεθνή δικαιοδοσία του δικαστηρίου με την εκτίμηση της ουσίας της διαφοράς· η διεθνής δικαιοδοσία στηρίζεται σε αντικειμενική και όχι προσωπική αντίληψη του δεσμού εγγύτητας, ο οποίος δεν μπορεί να ποικίλλει αναλόγως της ιδιαιτερότητας της μιας ή της άλλης υποθέσεως. Ο προσδιορισμός της «κύριας ζημίας», αν είναι δυνατόν να γίνει, μπορεί να αποβεί λεπτό έργο στις περιπτώσεις διεθνώς γνωστών προσωπικοτήτων, ιδίως όταν αυτές ουδένα δεσμό ιθαγένειας ή κατοικίας έχουν με την Κοινότητα.

85. Αντιθέτως, ο αντικειμενικός προσδιορισμός του τόπου εκπληρώσεως της κύριας συμβατικής υποχρεώσεως, καίτοι ενίοτε αποτελεί λεπτό έργο, στις περισσότερες περιπτώσεις εξυπακούεται.

71 — Απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1987, 266/85 (Συλλογή 1987, σ. 239).

72 — Σκέψη 19.

73 — Βλ. την παραπομπή που έγινε πιο πάνω στην υποσημείωση 70, σ. 171.

74 — Βλ. πιο κάτω τις παραγράφους 104 επ.

86. Εξάλλου, η προσέγγιση αυτή είχε προταθεί στο πλαίσιο της υποθέσεως Mines de potasse d'Alsace από ορισμένους που είχαν υποβάλει παρατηρήσεις και είχε απορριφθεί από τον γενικό εισαγγελέα Capotorti για τους εξής λόγους:

«Εξάλλου η χρησιμοποίηση του κριτηρίου της "most significant connection" δύσκολα συμβιβάζεται με τη βούληση των συντακτών της Συνθήκης που είναι να διευκολύνεται ο προσδιορισμός του έχοντος διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίου με κριτήρια σαφή, ακριβή και αντικειμενικά σε ικανοποιητικό βαθμό, επομένως δε δεκτικά ενιαίας εφαρμογής σε όλα τα κράτη μέλη που έχουν προσχωρήσει στη Σύμβαση. Από τη σκοπιά αυτή, ένα κριτήριο που, όπως το προαναφερθέν, δεν επιδέχεται αφηρημένο προσδιορισμό αλλά αφήνεται στην κρίση του δικαστή δεν παρέχει τα αναγκαία εχέγγυα.» [75]

87. Σε τελική ανάλυση, φαίνεται να βρισκόμαστε εν προκειμένω «στο περιθώριο» των αστικών υποθέσεων, με αποτέλεσμα να μου φαίνεται προτιμότερο να γίνει δεκτή, εντός ορισμένων ορίων, η έννοια της εδαφικότητας.

88. Εξάλλου, αυτή η έννοια είναι εκείνη που οδήγησε τους συντάκτες της Συμβάσεως για το Κοινοτικό Δίπλωμα Ευρεσιτεχνίας να διατυπώσουν ένα από τα άρθρα της και συγκεκριμένα το άρθρο 69, παράγραφος 2, ως εξής:

«Αι αγωγαί επί παραβιάσεως Κοινοτικού Διπλώματος Ευρεσιτεχνίας δύνανται επίσης να εκδικάζωνται ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλομένου Κράτους εις το έδαφος του οποίου διεπράχθη η παραβίασις. Το εκδικάζον την αγωγήν δικαστήριον έχει δικαιοδοσίαν μόνον επί παραβιάσεων που διεπράχθησαν εντός των εδαφικών ορίων του Κράτους αυτού.»

III — Έννοια της ζημίας, προϋποθέσεις αποδείξεως και συνέπειες της παραδοχής ότι πλείονα δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία

— *Α* —

89. Με το δεύτερο, τέταρτο και πέμπτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο αν υπάρχει ζημία όταν το εφαρμοστέο δίκαιο περί αδικοπραξιών (εν προκειμένω το αγγλικό δίκαιο) δεν απαιτεί να αποδείξει αυτός που φέρεται ότι δυσφημίστηκε, αφενός, ότι τον γνώριζαν ορισμένοι αναγνώστες και, αφετέρου, ότι υπέστη όντως βλάβη, δεδομένου ότι, όπως έχω αναφέρει, η βλάβη τεκμαίρεται.

75 — Σελίδα 626.

90. Έχω ήδη υπενθυμίσει τον αυτοτελή χαρακτήρα της εννοίας «ενοχή εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας» που το Δικαστήριο προσδιόρισε με την απόφαση Καλφέλης. Εφόσον το γεγονός της προσβολής της υπολήψεως άλλου αποτελεί «ζημιογόνο γεγονός» υπό την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, και εφόσον η διάταξη αυτή έχει ευρύ περιεχόμενο, πρέπει να θεωρείται ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της κάθε αγωγή διώκουσα την αποκατάσταση της ζημίας που απορρέει από την παράβαση υποχρεώσεως επιβαλλομένης από τον νόμο και ξένης προς την ύπαρξη συμβατικής σχέσεως μεταξύ των διαδίκων [76].

91. Χρειάζεται, όμως, να προχωρήσουμε πέραν αυτού του αρκετά γενικού ορισμού και να προσδιορίσουμε τα συστατικά στοιχεία της ζημίας; Αυτό είναι το ερώτημα του House of Lords.

92. Ούτε η Επιτροπή ούτε τα κράτη που υπέβαλαν παρατηρήσεις υποστήριξαν ότι, για την ομοιόμορφη εφαρμογή της Συμβάσεως, πρέπει να ενοποιηθεί το ουσιαστικό δίκαιο της εξ αδικοπραξίας ευθύνης.

93. Αυτή είναι και η δική μου γνώμη, καθόσον ο σκοπός της Συμβάσεως συνίσταται στο να γίνει συνεκτική κατανομή της *διεθνούς δικαιοδοσίας* μεταξύ των συμβαλλομένων κρατών και όχι στο να ενοποιηθούν οι κανόνες ουσιαστικού δικαίου.

76 — Βλ., επίσης με το αυτό περιεχόμενο, την υποσημείωση 1 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Jacobs στην υπόθεση Handte.

94. Αυτή είναι, επίσης, η κρατούσα άποψη στη θεωρία, την οποία δέχεται και ο καθηγητής Kaye, κατά τον οποίο:

«(...) no effort should be made, as part of the attempt to develop a uniform Convention concept, to define whether particular *facts* are to be held to give rise to tortious liability or not, since it is not the function of the European Court, in drawing up such a definition, to stipulate whether tortious or any other form of liability *ought* to exist in a particular fact situation and reference must always be made to the applicable national law in order to determine the characteristics of the liability, if any, which is the subject of the national court proceedings (...)» [77].

95. Συνεπώς, στο εθνικό δικαστήριο και μόνον εναπόκειται να προσδιορίσει, σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο περί αδικοπραξιών, τις περιστάσεις εντός των οποίων επήλθε η ζημία.

96. Το ίδιο ισχύει προκειμένου περί των εφαρμοστέων δικονομικών κανόνων. Συναφώς, θα είναι αρκετό να υπενθυμίσω την απόφαση του Δικαστηρίου Kongress Agentur Hagen [78]:

«(...) σκοπός της Συμβάσεως δεν είναι η ενοποίηση των δικονομικών κανόνων αλλά η

77 — «(...) στο πλαίσιο της προσπάθειας να οριστούν κατά ομοιόμορφο τρόπο οι έννοιες που περιέχονται στη Σύμβαση, δεν πρέπει να επιχειρείται να καθοριστεί αν πρέπει ή δεν πρέπει να θεωρείται ότι συγκεκριμένα *γεγονότα* προκαλούν τη γένεση της εξ αδικοπραξίας ευθύνης, δεδομένου ότι δεν είναι έργο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, όταν προβαίνει σε τέτοιους ορισμούς, να θέτει όρους ως προς το αν θα *πρέπει* σε συγκεκριμένη πραγματική κατάσταση να υφίσταται εξ αδικοπραξίας ευθύνη ή οποιουδήποτε άλλου είδους ευθύνη και πρέπει πάντα να γίνεται αναφορά στο εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο προκειμένου να προσδιοριστούν τα στοιχεία της ενδεχομένης ευθύνης, πράγμα που αποτελεί το αντικείμενο δίκης ενώπιον εθνικού δικαστηρίου (...)». Όπ.π., σ. 564.

78 — Απόφαση της 15ης Μαΐου 1990, C-365/88 (Συλλογή 1990, σ. I-1845).

κατανομή της διεθνούς δικαιοδοσίας όσον αφορά την επίλυση των αστικών και εμπορικών διαφορών στις ενδοκοινοτικές σχέσεις, καθώς και η διευκόλυνση της εκτελέσεως των δικαστικών αποφάσεων. Πρέπει, επομένως, να διακρίνεται σαφώς η διεθνής δικαιοδοσία από τις προϋποθέσεις του παραδεκτού της αιτήσεως» [79].

— *Β* —

97. Με το έκτο ερώτημά του, το House of Lords ερωτά το Δικαστήριο αν η απόφασή του να αναγνωρίσει στον εαυτό του διεθνή δικαιοδοσία θα έπρεπε να εξαρτάται από την προϋπόθεση να μην υπάρχει ο κίνδυνος να μπορεί έχον διεθνή δικαιοδοσία δικαστήριο άλλου συμβαλλομένου κράτους να καταλήξει σε διαφορετική λύση.

98. Όπως έχω ήδη επισημάνει, κάθε δικαστήριο συμβαλλομένου κράτους εντός του οποίου επήλθε μια ζημία δεν έχει διεθνή δικαιοδοσία παρά μόνον για το μέρος της ζημίας που εντοπίζεται στην περιφέρειά του, με αποτέλεσμα δύο δικαστήρια που, κατόπιν του αυτού αποτελούντος την αιτία της ζημίας γεγονότος, εκδικάζουν αιτήματα αποζημιώσεως ουδόλως να έχουν συντρέχουσα δικαιοδοσία.

79 — Σκέψη 17.

99. Το άρθρο 22 περί της βασιζομένης στη συνάφεια διαπιστώσεως της ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας, το οποίο απαιτεί ως προϋπόθεση της διαπιστώσεως αυτής τη διεθνή δικαιοδοσία του πρώτου επιληφθέντος δικαστηρίου, δεν μπορεί, συνεπώς, να έχει εφαρμογή. Εξάλλου, η Gaudemet-Tallon γράφει, συναφώς, ότι:

«Αν γίνει δεκτό ότι το δικαστήριο του τόπου πραγματοποιήσεως μιας ζημίας δεν έχει διεθνή δικαιοδοσία όσον αφορά την άλλη ζημία που οφείλεται στο ίδιο γενεσιουργό γεγονός, αλλά που επήλθε εντός άλλου συμβαλλομένου κράτους, το άρθρο 22 δεν μπορεί να έχει εφαρμογή.» [80]

100. Εντούτοις, δεν εγκυμονείται ο κίνδυνος ασυμβιβάστου υπό την έννοια του άρθρου 27, σημείο 3, της Συμβάσεως, στην περίπτωση που ορισμένα δικαστήρια κάνουν δεκτό το αίτημα αποζημιώσεως ενώ, αντιθέτως, άλλα απορρίψουν αυτό το αίτημα του παθόντος;

101. Δεν το νομίζω, καθόσον δεν πληρούται η προϋπόθεση ασυμβιβάστου την οποία το Δικαστήριο έχει προσδιορίσει με την απόφαση Hoffmann [81]. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο είπε ότι:

«Για να διαπιστωθεί αν υπάρχει ασυμβίβαστο (...), πρέπει να εξεταστεί αν οι εν

80 — Σημείο 197. Βλ., επίσης με το αυτό περιεχόμενο, Gothot και Holleaux, όπ.π., σημείο 226.

81 — Απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 1988, 145/86 (Συλλογή 1988, σ. 645).

λόγω αποφάσεις αναπτύσσουν έννομες συνέπειες οι οποίες αποκλείουν η μια την άλλη.» [82]

102. Με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι απόφαση που υποχρέωσε σύζυγο να καταβάλλει διατροφή στον άλλον σύζυγο ήταν ασυμβίβαστη με απόφαση δικαστηρίου άλλου συμβαλλομένου κράτους που είχε εκδώσει το διαζύγιο. Δεν πρόκειται εδώ για τέτοια περίπτωση και, αν οι αποφάσεις που θα εκδοθούν μπορεί να θεωρηθούν αντιφατικές, αντιθέτως, δεν θα είναι ασυμβίβαστες.

103. Η από το δικαστήριο του τόπου επελεύσεως της ζημίας αναγνώριση της διεθνούς δικαιοδοσίας του προς επιδίκαση αποζημιώσεως για ζημία που επήλθε εντός της περιφερείας του δεν μπορεί να διακυβευθεί από τον κίνδυνο ασυμβιβάστου μεταξύ της αποφάσεως που πρόκειται να εκδοθεί και αυτής δικαστηρίου άλλου συμβαλλομένου κράτους.

— Γ —

104. Ας εξετάσω, τέλος, το έβδομο ερώτημα το οποίο αφορά τις προϋποθέσεις αποδείξεως που τάσσονται στον ενάγοντα και που θα επιτρέψουν στο αιτούν δικαστήριο να βεβαιωθεί ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία βάσει του άρθρου 5, σημείο 3.

82 — Σκέψη 22.

105. Η επίδραση της ουσίας μιας διαφοράς επί του καθορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας έχει ήδη καταστεί το αντικείμενο αναλύσεως από το Δικαστήριο στην υπόθεση που αποτέλεσε την αφορμή της αποφάσεως Effer [83] και αφορούσε το άρθρο 5, σημείο 1, στο πλαίσιο της οποίας ο εναγόμενος αμφισβητούσε την ύπαρξη συμβατικών σχέσεων.

106. Ο γενικός εισαγγελέας Reischl διατύπωσε με τις προτάσεις του την άποψη ότι:

«Αν εγίνετο δεκτό ότι η διαφορά ως προς την ύπαρξη εξωσυμβατικών σχέσεων, αποκλείει αφ' εαυτής την αγωγή σύμφωνα με το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών, η απλή αμφισβήτηση εκ μέρους του εναγομένου θα επέτρεπε να στερηθεί η διάταξη αυτή κάθε αποτελέσματος, όπως και το άρθρο 5, σημείο 3 — δικαστήριο του τόπου της αδικοπραξίας —, ενώ κατά γενικό κανόνα η θέση του εναγομένου συνίσταται ακριβώς στο να αρνείται την ύπαρξη της αδικοπραξίας.» [84]

107. Το Δικαστήριο έκρινε ότι:

«(...) η διεθνής δικαιοδοσία του εθνικού δικαστηρίου να αποφανθεί επί ζητημάτων σχετικών με μια σύμβαση περιλαμβάνει και το ζήτημα της εκτιμήσεως του αν υπάρχουν τα θεμελιούντα την ίδια την σύμβαση περιστατικά, καθ' όσον μια τέτοια εκτίμηση είναι απαραίτητη για να επιτρέψει στο επιλαμβανόμενο εθνικό δικαστήριο να θεμε-

83 — Προαναφερθείσα απόφαση 38/81.
84 — Σελίδα 838.

λιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία του δυνάμει της Συμβάσεως»

και ότι:

«(...) οι στόχοι και το πνεύμα της Συμβάσεως απαιτούν τέτοια ερμηνεία των ανωτέρω διατάξεων, ώστε το καλούμενο να επιλύσει διαφορά εκ συμβάσεως δικαστήριο να δύναται να ελέγχει, ακόμη και αυτεπαγγέλτως, τις ουσιώδεις προϋποθέσεις της διεθνούς δικαιοδοσίας του, ενόψει σαφών και ουσιωδών στοιχείων, προσκομιζομένων από τον ενδιαφερόμενο διάδικο, τα οποία αποδεικνύουν το υποστατό ή ανυπόστατο της συμβάσεως» [85].

108. Έτσι, η αμφισβήτηση του υποστατού μιας συμβάσεως δεν είναι ικανή από τη φύση της να εξαλείψει την κατ' άρθρο 5, σημείο 1, επιλογή διεθνούς δικαιοδοσίας, ακόμα και όταν το δικαστήριο, προκειμένου να βεβαιωθεί ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία, προβεί στην εξέταση ζητημάτων ουσίας.

109. Πρόκειται περί της εφαρμογής του παραδοσιακού κανόνα ότι κάθε δικαστήριο είναι δικαστής της δικής του δικαιοδοσίας.

110. Η ίδια λύση επιβάλλεται οσάκις το δικαστήριο, επιληφθέν βάσει του άρθρου 5, σημείο 3, αγωγής, πρέπει να αποφανθεί επί προβαλλομένης από τον εναγόμενο ενστάσεως ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας λόγω ανυπαρξίας αδικοπραξίας. Το δικαστήριο, για να αποφανθεί επί της ενστάσεως αυτής, θα πρέπει να εξακριβώσει, βάσει των στοιχείων που έχει προσκομίσει ο ενάγων, αν ο εναγόμενος τέλεσε ή όχι πράξη η οποία θα μπορούσε, ενδεχομένως, να επισύρει την ευθύνη του και από την οποία θα μπορούσε να προκύψει ζημία εντός της περιφερείας του.

111. Συνεπώς, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί:

«Όταν στις περιπτώσεις δυσφημίσεως διά του τύπου το έντυπο έχει κυκλοφορήσει σε περισσότερα συμβαλλόμενα κράτη, το άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι ο ενάγων μπορεί να προσφύγει είτε ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου εκτυπώσεως του δημοσιεύματος, έχοντος διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης που συνδέεται με την άδικη πράξη, είτε ενώπιον των δικαστηρίων των τόπων κυκλοφορίας του, εχόντων διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση αποζημιώσεως μόνον για την ηθική βλάβη που, κατά το εφαρμοστέο δίκαιο περί αδικοπραξιών, υπέστη ο παθών λόγω της κυκλοφορίας του δημοσιεύματος εντός της περιφερείας των ανωτέρω δικαστηρίων.

85 — Σκέψη 7.

Ο κίνδυνος εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων που μπορεί να προκύψει από την πληθώρα των εχόντων διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίων δεν μπορεί να επηρεάσει τη διεθνή δικαιοδοσία οποιουδήποτε από τα δικαστήρια που εκδικάζουν αγωγή περί επιδικάσεως χρηματικής ικανοποιήσεως λόγω ηθικής βλάβης.

Η από τον εναγόμενο αμφισβήτηση της υπάρξεως συστατικών στοιχείων της αδικοπραξίας, την οποία επικαλείται ο ενάγων, δεν αρκεί για την αφαίρεση από το εθνικό δικαστήριο της διεθνούς δικαιοδοσίας που αντλεί από το άρθρο 5, σημείο 3».